

2021–2030 M. PLĖTROS PROGRAMOS

2021–2030 M. PLĖTROS PROGRAMOS VALDYTOJO, ŠVIETIMO, MOKSLO IR SPORTO MINISTERIJOS, SPORTO PLĖTROS PAGRINDIMAS

PLĖTROS PROGRAMOS PASKIRTIS

Nacionalinio pažangos plano (toliau – NPP) uždavinys, kodas ir pavadinimas

4.4 uždavinys. Siekti gausinti aukščiausius Lietuvos sporto pasiekimus.

1 problema: Sporto sistema neužtikrina aukščiausių sporto pasiekimų

Sporto plėtros programa apima dvi pagrindines sisteminės sporto sritis – fizinio aktyvumo ir aukšto meistriskumo, kurias, tolygiai vystant, galima dėlioti piramidės principu: pagrindą sudarytų vaikų ir suaugusiųjų fizinį aktyvumą skatinančios veiklos, o centrinė ir viršutinė dalis – aukšto meistriskumo sportas, kurį vainikuoja geriausi aukšto meistriskumo sportininkų pasiekimai.

Įgyvendinant Sporto plėtros programą ir užtikrinant tam tikrus fundamentalius pokyčius, siekiama stabilizuoti sporto piramidės pagrindą – didinti fizinį aktyvumą ir gerinti aukšto sportinio meistriskumo pasiekimus, o programos ribose yra sujungiami tiek sveikų, tiek ir negalią turinčių asmenų sporto problematika.

Šiuo metu sporto sistema neužtikrina aukščiausių sporto pasiekimų stabilaus didėjimo. Lietuvos sportininkų laimimų medalių skaičius pasaulio, Europos suaugusiųjų čempionatuose ir Olimpinėse žaidynėse kasmet mažėja, nors valstybės skiriamos biudžeto lėšos sporto sferai – didėja. 2014 metais skirta 26 505 tūkst. Eur ir iškovota 10 medalių, 2015 metais skirta 28 000 tūkst. Eur ir iškovota 12 medalių, 2016 metais skirta 33 014 tūkst. Eur ir iškovota 18 medalių (pasaulio, Europos čempionatuose, Olimpinėse žaidynėse), 2017 metais skirta 33 953 tūkst. Eur ir iškovoti 9 medaliai, 2018 metais skirta 35 622 tūkst. Eur ir iškovota 13 medalių, 2019 metais skirta 42 105 tūkst. Eur ir iškovoti 2 medaliai¹.

Sporto finansavimo didėjimas neturėjo didelės įtakos medalių ar rengiamų aukšto meistriskumo sportininkų skaičiui didėti, todėl, siekiant užtikrinti sporto pasiekimų didėjimą, reikia identifikuoti pagrindines problemų priežastis ir jas išspręsti.

Sprendžiamos problemos priežastys:

Problemos priežastys:

1. Mažas aukšto meistriskumo sportininko rengimo ir išlaikymo sporte rezultatyvumas.

1.1. Nepakankamos, nerezultatyvios ir mažai koordinuotos sporto finansinės priemonės.

Nuo 2018 metų vykdoma Lietuvos sporto reforma. Ją įgyvendinant atsisakyta centralizuoto individualių sporto šakų sportininkų rengimo olimpinėms žaidynėms Lietuvos sporto centre ir sudarytos vienodos pasirengimo sąlygos visoms sporto šakoms, lyderystę pavedant nacionalinių sporto šakų federacijoms. Lėšos sportininkams pasirengti yra skiriamos nacionalinių sporto federacijų parengtoms aukšto meistriskumo sporto programoms įgyvendinti, o finansavimo kriterijai įtvirtinti LR sporto įstatyme. Įgyvendinamas aukšto meistriskumo programų finansavimo modelis vis dar leidžia nepasiekus numatytų tikslų vėl gauti finansavimą tokiai pat programai, nėra programos vykdymo, valdymo, kontrolės proceso, trūksta įvairių sričių ir kompetencijų pagalbos. Esamą situaciją apsunkina sporto sferos stebėsenos nebuvimas. Finansuojamoms aukšto meistriskumo programoms kasmet skiriama apie 6–7 mln. eurų (2018 m. – 6,3 mln. Eur, 2019 m. – 6,8 mln. Eur, 2020 m. – 7,03 mln. Eur), dotuojant 55–65 sporto šakų federacijas, kurių finansavimas dalijamas nuo minimalių 3 000 iki maždaug 700 000 eurų. Siekiant išlaikyti ir parengti Lietuvoje vieną aukšto meistriskumo sportininką, sudarant finansines sąlygas, kompensuoti maitinimo, apgyvendinimo, transporto išlaidas mokomųjų treniruočių metu bei suteikiant minimalų

medicininį aptarnavimą (neskaičiuojant trenerio, vadybininko, mediko ar mokslininko atlyginimų, inventoriaus ar dalyvavimo varžybose kaštų) reikalinga pasirengimo suma vienam aukšto meistriško sportininkui vidutiniškai sudaro apie 18 000–20 000 eurų per metus, o esant būtinybei rengtis užsienyje – dvigubėja. Sportininkų, turinčių negalią finansiniai poreikiai gali būti dar trečdaliu didesni nei sveikųjų. Dalis federacijų, negaunančios minimaliai reikalingos dotacijos, negali užtikrinti aukšto meistriško sportininkų pasirengimo ir lėšas nukreipia sporto šakos plėtrai, vaikams, jauniems pritraukti ir išlaikyti sporte. Fizinio aktyvumo skatinimo veikla yra aukšto meistriško piramidės pagrindas ir yra būtina sąlyga, tačiau takoskyros sporto piramidėje nėra, finansavimo kryptys ir šaltiniai susimaišę, nėra aišku, kada dar yra plėtojimas fizinis aktyvumas, o kur prasideda aukšto meistriško sportas, teisinis sporto sferos finansavimo reglamentavimas yra persikėlęs į pernelyg aukštą vyriausybinių lygį ir negali būti greitai adaptuojamas besikeičiančioms problemoms, poreikiams ar pokyčiams įgyvendinti.

1.2. Nėra sukurtos sporto organizacijų sporto kokybės stebėsenos, atsiskaitymo už pasiektus rezultatus ir jų skatinimo mechanizmo.

Nevykdoma sporto gimnazijose ugdomų sportininkų nuolatinė sportinio meistriško augimo stebėseną (remiantis mokslinė prieiga), nėra sportininkų perkvalifikavimo į kitas sporto šakas. Bendradarbiavimo sutartį su medicinos ir mokslo laboratorija sudariusi tik viena gimnazija. Neatlikta studija, ar sporto klasės diegimas ir išlaikymas mokyklose galėtų būti alternatyva naujoms gimnazijoms kurti mažiau apgyvendintuose regionuose.

1.3. Nepakankama aukšto meistriško sportininkų pamainos identifikavimo, talentų pritraukimo ir rengimo sistema.

Nepakankama aukšto meistriško sportininkų pamainos identifikavimo ir rengimo sistema. Lietuvos sporto gimnazijos įsteigtos Vilniuje (2020 m. – 198 mokiniai), Šiauliuose (2020 m. – 206 mokiniai) ir Panevėžyje (2020 m. – 226 mokiniai), tačiau pasinaudoti galimybe sportuoti ir mokytis sporto gimnazijose gali visos Lietuvos sportininkai, nepriklausomai nuo teritorinių skirtumų.

Sporto gimnazijose ugdomų sportininkų skaičius yra 2,5–3 kartus mažesnis (santykinai, pagal šalių gyventojų skaičių) nei kitose Europos ir Skandinavijos šalyse (išlaikant tą pačią proporciją Lietuvoje sporto gimnazijose, sporto grupių ir sporto klasių principu galėtų būti rengiama iki 1 500 sportininkų)⁴.

Veikiančių gimnazijų kasmetinių ataskaitų duomenimis, neigiamos kokybinės įtakos turi vangiai vykdoma tikslinė sportininkų atranka į sporto gimnazijas regionuose, kuriuose yra maža prieiga rinktis sporto šakas, nes nėra jaunų talentų identifikavimo ir skatinimo programos, nesukurta motyvacinė trenerio skatinimo bazė. Treneriai, atiduodami savo auklėtinius į gimnazijas, praranda savo atlygį ir yra priversti papildomai dirbti siekiant papildyti savo treniruojamų sportininkų ratą naujais atletais.

Nepakankamas sporto mokymo įstaigų sportininkų aprūpinimas sporto inventoriu ir įranga bei sportinio ugdymo treniruočių stovyklose ir varžybose finansavimas. Apie 85–90 savivaldybių valstybės biudžeto lėšų (pagal Statistikos metraštį), skirtų savivaldybių sporto mokymo įstaigoms, atitenka sporto mokymo įstaigoms administruoti, išlaikyti, trenerių atlyginimui mokėti ir tik 10–15 procentų atitenka sportiniam ugdymui organizuoti. Nepakanka lėšų pagrindinei veiklai – sportiniam ugdymui organizuoti, užtikrinant tam tikrą treniruočių dienų skaičių stovyklose ir varžybose, kaip tai nurodo Sportinio ugdymo organizavimo rekomendacijos, suderintos su Lietuvos sporto mokslo ekspertų taryba.

Prastas olimpinės pamainos (jaunimo amžiaus grupės ir studentų) sportininkų rengimo aprūpinimas priemonėmis, siauras stipendijų ratas stabdo programos įgyvendinimą lygiaverčiai kaip ir nenuoseklus sportinio ugdymo turinys, pvz., apribotas finansų dėl mažo varžybų skaičiaus lėtina meistriško augimą, sportininko fizinį, techninį ir psichologinį tobulėjimą, o kartu ir trenerio bei sportininko atitinkamus profesinius gebėjimus ir motyvaciją. 2021 m. Valstybės kontrolės išankstinės išvados duomenimis, nesiimant priemonių ugdyti perspektyvią sportininkų pamainą, gali būti neužtikrintas sportininkų, galinčių atstovauti aukšto sporto meistriško varžybose, skaičiaus didėjimas ir aukšto meistriško programos tęstinumas ar rezultato proveržis. Įvertinus devynių atsirinktų federacijų 2020 m. aukšto meistriško sporto programas, nustatyta, kad tik trys federacijos numatė rengti perspektyvių sportininkų pamainą, tačiau konkrečių priemonių nenumatė⁵.

1.4. Per anksti baigiama sportininko karjera, stokojama konkrečių priemonių tolesnei jo integracijai į darbo rinką.

Aukšto meistriško sportininko karjera vidutiniškai trunka nuo 10 iki 25 ar daugiau metų, todėl neįgyvendinama dvikryptė sportininko karjeros programa arba ilgalaikės motyvacinės sistemos stoka paskatina dalį sportininkų baigti karjerą anksčiau, nei reikėtų. Problema aktuali visoms sporto šakoms visoje Lietuvoje. Neretai, baigęs sėkmingą sportininko karjerą, vidutiniškai 35-erių metų sportininkas (20 metų skyręs sportui ir atstovaudamas Lietuvai tarptautinėse varžybose) neturi išsilavinimo ir specialybės, kartais jau sukūręs šeimą, augina vaikus ir yra paliekamas tolimesnei savarankiškai integracijai į darbo rinką. Šiuo metu galimybės derinti studijas ir treniruotes sunkiai įgyvendinamos, lyginant su kitomis pasaulio valstybėmis, su kuriomis tenka varžytis dėl medalių. JAV aukšto meistriško sportininkams apmokamos bendrabučio išlaidos, skiriama stipendija ir lanksti studijų ir socialinių garantijų bei aprūpinimo programa. Lietuvoje aukšto meistriško sportininkui, studentui, dalį dienos skiriančiam mokymuisi, o kitą – dviem treniruotėms, nepakanka laiko paroje dirbti, kad užsitikintų minimalų finansinį pagrindą – sumokėtų už studijas, bendrabutį, paslaugas, gautų socialines garantijas ar paskolą. Sporto ir mokslo derinimas, aukštųjų mokyklų dėmesys sportui ir fiziniam aktyvumui, atstovavimas universitetui nėra pakankamai vertinamas, todėl turi neigiamą įtaką ir sporto karjeros ir studijų siekimui, būtinybei esant pasirinkti vieną iš dviejų. Neįteisinti sutartiniai ar darbo santykiai nacionalinėse sporto federacijose nesuteikia sportininkui darbo stažo, o patyrus traumą, nelieta galimybės gauti netekto darbingumo išmokų, baigti mokamas studijas ir gauti išsilavinimą. Studentų aukšto meistriško finansavimo modelis, turintis visas analogiškas atstovavimo Lietuvai galimybes (pasaulio Europos čempionatuose, Universiadoje), neišgrynintas, veiklos pasyvios. Nėra aukšto meistriško sportininkų minimalios kvalifikacijos pripažinimo (suteikimo), baigus ilgalaikę sportininko karjerą.

2. Trūksta sportininkams rengti reikalingų kvalifikuotų sporto specialistų ir švietimo.

2.1. Šiuolaikinių aukšto meistriško sporto tendencijų neatliepanti trenerių rengimo ir kvalifikacijų kėlimo sistema, jų profesinio tobulinimo trūkumas.

Didėjant sporto rinkai, auga įvairaus sporto profilio ir išsilavinimo specialistų paklausa, tačiau rengiamų specialistų skaičius kasmet mažėja: per 2017–2018 m. parengta 141, per 2018–2019 m. parengta 122, per 2019–2020 m. parengta 115 sporto kryptų grupės absolventų. Profesinis sporto specialistų rengimas tampa būtinybe³ užsibrėžiant sieki didinti gyventojų fizinį aktyvumą. Lėtai adaptuojama trenerių rengimo sistema, lyginant su kintančiais ir augančiais šiuolaikinio aukšto meistriško sporto reikalavimais, nelanksti sporto specialistų kompetencijų kėlimo sistema, stebimas keletas sporto šakų teigiamas dominavimas, kurios užsitikrinusios finansavimą nuolatiniiais sportiniais rezultatais, seka pokyčius profesionaliame sporte, diegia trenerių rengimo tobulinimo ir treniravimo naujoves, kelia jų kvalifikaciją savarankiškai ieškodamos sprendimų. Pririšus sportininko pasiekimą (sportinį rezultatą) prie trenerio atlyginimo pastebima ryški sportinės formos forsavimo ir neigiama įtaka sportininko sveikatai.

Teigiami dopingo vartojimo atvejai parodo, kad tiek treneriai, tiek sportininkai vis dar ieško, kaip neteisėtu būdu greitai pasiekti rezultatą. 2020 m. vis dar fiksuoti dopingo vartojimo pažeidimai – 22 sprendimai (10 bylų – draudžiamos medžiagos ir / ar metodo vartojimo, 12 bylų susijusios su kitais pažeidimais) 2020 m. priimti 6 sprendimai, susiję su sportininko pagalbiniu personalu, 15 – su sportininkais.

2.2. Trūksta mokslu pagrįstų sporto inovacijų ir jų skatinimo mechanizmo rengiant sportininkus.

Trūksta užsakomųjų tyrimų ir jų rezultatų taikymo traumų prevencijai, nėra taikomos mokslinės diagnostikos priemonės, paslaugos nėra mobilios. Vis dar nevertinamas mokslo potencialas nesukuria darbo vietų rinkoje tokiems specialistams kaip biochemikai, biomechanikai, teknikai ir kt.

Mokslininkų paslaugomis naudojasi vos ketvirtadalis rengiamų sporto šakų sportininkų ir trenerių, nes pagrindinės laboratorijos yra universitetuose Vilniuje (nuo 1993 m. tiriami 15 sporto šakų atstovai iš finansuojamų 65, aptarnauja 2,5 etato mokslininkų) ir Kaune (nuo 1992 m. laboratorija aptarnauja 8 federacijas ir 7 kt. sporto

organizacijas, dirba su federacijomis 15 mokslininkų, iš viso dirbančių – 36). Mažai išreikštas sporto aukšto meistriškumo sportininkus rengiančių institucijų poreikis moksliniam pasirėngimo procesui valdyti ir aptarnauti nesukuria stiprios sporto mokslo platformos, kuri būtina jau nuo pirmųjų sportininko žingsnių (sporto šakos pasirinkimo) ir vėliau – sportinės formos gerinimo procese. Mokslo asistavimas visiškai eliminuotas ir neįgaliųjų sporte.

2.3. Regioniniai netolygumai pasinaudoti sporto srities specialistų paslaugomis.

Po sporto sistemos reformos visos lėšos sportininkams rengti skiriamos tiesiogiai federacijoms – jos pačios perka medicinos, masažuotojų, kineziterapeutų ir kt. paslaugas, tačiau dalis paslaugų tapo neprieinamos dėl mažo sporto medicinos paslaugų paketo. Šiuo metu Lietuvoje medicinos ir sporto medicinos paslaugas teikia medikai tik 5 miestuose: Vilniuje, Kaune, Panevėžyje, Šiauliuose ir Klaipėdoje, tai apsunkina šių paslaugų prieinamumą kitų savivaldybių sportuojantiems vaikams ir jaunimui. Penkiuose sporto medicinos centruose dirba 23 sporto medicinos gydytojai, besidalijantys 17,5 etato (Vilniuje 7, Kaune 9, Klaipėdoje 2, Šiauliuose 2, Panevėžyje 3); kitų specialybių gydytojų – 34, besidalijantys 15,5 etato; masažuotojai, kineziterapeutai ir laboratorijų darbuotojai – 32 (besidalijantys 21,75 etato) ir 33 bendrosios praktikos slaugytojos, besidalijančios 28,5 etato.

3. Sporto bazių ir treniruočių kompleksų stoka ir neatitikimas fizinio aktyvumo ir aukšto meistriškumo sporto poreikiams.

3.1. Nekryptinga, nepamatuota sporto infrastruktūros plėtra ir naudojimas.

Sportas svarbus Lietuvos ekonomikai ir dėl naujų diegiamų darbo vietų, dėl vidutiniškai sukuriama 3,5 proc. metinio BVP. Sporto politika yra formuojama siekiant spręsti ir aukšto meistriškumo, ir fizinio aktyvumo sporto uždavinius, siekti bendrų sporto tikslų, todėl būtinas sporto paslaugų spektro tolygumas ir prieinamumas. Sporto objektų statybos nėra sistemiskai pagrįstos regioniniu ar demografiniu paskaičiavimu, nėra įvertintas potencialių sportuojančiųjų skaičius statybų planavimo procese, neaiškus sporto objektų skaičius ir būklė. Nėra sporto infrastruktūros ateities plėtros vizijos, sporto objektų registro, todėl infrastruktūra statoma vertinant atskirų objektų statytojų iniciatyvumą².

3.2. Tarptautinius standartus atitinkančių sporto bazių, reikalingų sportininkams ir renginiams rengti, trūkumas, esamų neišnaudojimas.

2011–2020 m. sporto plėtros strategijoje planuotas 40 sporto infrastruktūros objektų skaičius, tenkantis 10 tūkst. gyventojų, nebuvo pasiektas – 20 (2019). Planuojant ir projektuojant naujus sporto infrastruktūros objektus retai keliamas tikslas pritaikyti sporto bazes aukščiausio lygio tarptautiniams renginiams, nėra pasitelkiami sporto šakos specialistai ar tarptautiniai ekspertai, todėl pastatytos bazės netenkina tarptautinių standartų, o tai riboja ir sportininkų meistriškumo kėlimą. Vienos masiškiausios sporto šakų Lietuvoje – futbolas, lengvoji atletika, plaukimas – iki šiol neturi aukščiausio lygmens šių sporto šakų standartus atitinkančių bazių. Iš 60-ies 2021–2022 m. valstybės vystytų ir numatytų vystyti sporto objektų tik du iš jų (S. Dariaus ir S. Girėno stadionas Kaune ir Panevėžio m. baseinas) yra aukščiausio lygio tarptautinio lygio sporto infrastruktūros objektai. Kita vertus, esami tarptautinius standartus atitinkantys sporto statiniai nėra išnaudojami prisitraukiant didelės reikšmės tarptautinius sporto renginius Lietuvoje, tokiu būdu nėra sudaromos galimybės įvairioms sporto šakoms dalyvauti pasaulinio lygio renginiuose Lietuvoje minimaliais finansiniais kaštais, lyginant su išvykomis į užsienį.

Valstybės ir savivaldybių lėšomis pastatyti objektai nėra racionaliai panaudojami, sporto bazių trūkumas lemia ribotą sporto infrastruktūros objektų prieinamumą aukšto meistriškumo sportininkams reikalingu metu. Kadangi vis dar trūksta ir aktyvaus laisvalaikio erdvių – esamos sporto bazės perpildytos, paslaugų kokybė nėra tinkama, todėl aukšto meistriškumo komandos renkasi paslaugas užsienio valstybėse, kur yra daugiau sportininkui reikalingo lankstumo ir prieinamumo. Vertinant nacionalinių

sporto šakų federacijų aukšto meistriškumo programas, pastebima tendencija, kad nacionalinių sporto šakų federacijų sportininkai, kuriems reikalingos specializuoto pasirengimo sporto bazės, vidutiniškai iš 12 mėnesių 4–5 mėnesius treniruoja užsienyje.

3.3. Nepakankama ir ne visiems prieinama vystoma fizinio aktyvumo infrastruktūra, įskaitant ir viešas laisvalaikio erdves (parkų, dviračių takų ir kitų aktyvios veiklos vietų), neišnaudotos jų teikiamos galimybės, ne visa infrastruktūra adaptuota neįgaliesiems.

Nevykdomas anksčiau pastatytų sporto infrastruktūros objektų prieinamumo asmenims su negalia gerinimas.

2019 m. iš viso šalyje buvo apie 6 tūkst. sporto objektų. Išankstinio tyrimo rezultatai rodo, kad Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai reikia atlikti tyrimus ir analizes dėl šių objektų poreikio pagal sporto šakas, regionus ar galimybes organizuoti tarptautinius renginius, valstybės mastu nustatyti infrastruktūros vystymo kryptis². Fiziniam aktyvumui aktuali infrastruktūra (mokyklų aikštynai, parkai, dviračių takai ir kitos aktyvios veiklos vietos) kuriama lėtai (Per 10 pastarųjų metų valstybės lėšomis atnaujinti tik 68 mokyklų aikštynai), nekoordinuojant žingsnių tarp skirtingų į šią sritį investuojančių institucijų, o esama tokio tipo infrastruktūra dažnai lieka nepanaudota dėl mokyklų aikštynų neprieinamumo, silpnos klubinės kultūros bei vietos bendruomenių pasyvumo ir neįsitraukimo.

4. Per mažos fizinio aktyvumo apimtys ir fizinio aktyvumo veiklų kokybė.

4.1. Neišnaudotos visų amžiaus grupių sveikatinimo fizinio aktyvumo priemonėmis galimybės, stokojama tarpinstitucinio bendradarbiavimo dėl fizinio aktyvumo skatinimo įvairiuose sektoriuose.

Mažai ir netolygiai išnaudojamos visų amžiaus grupių gyventojų sveikatinimo fizinio aktyvumo priemonėmis galimybės, daugiausiai dėmesio skiriama tik tam tikrai amžiaus grupei (vaikams ir jaunimui), neformuojamas sveikos gyvensenos įprotis dalyvauti šeimos fizinio aktyvumo veiklose. Trūksta fizinio aktyvumo sporto srityje veiklų tolygumo skirtinguose Lietuvos regionuose, ypač nuo didžiųjų šalies centrų nutolusiose savivaldybėse. Liga arba negalia yra trečioji Lietuvos gyventojų nurodyta priežastis, dėl kurios jie nesportuoja ir nesimankština, tai rodo žmonėms su negalia pritaikytų sportavimo sąlygų bei sporto ir fizinio aktyvumo paslaugų stygių. Nors didžioji Lietuvos gyventojų dalis geba savarankiškai sportuoti ir mankštintis namuose, tačiau ši situacija išryškina ir nepakankamą sporto bei laisvalaikio infrastruktūros bei paslaugų pasiūlą bei jo prieinamumo gyventojams trūkumą. Nepakankamai išplėta ir gyventojams ribotai prieinama fizinio aktyvumo infrastruktūra savivaldybėse, neišnaudotos viešų laisvalaikio erdvių (parkų, dviračių takų ir kitų aktyvios veiklos vietų) galimybės, ne visa sporto infrastruktūra adaptuota neįgaliesiems bei vyresnio amžiaus žmonėms. Net 40 proc. šalies gyventojų pasigenda aktyvesnio savivaldybės vadovų indėlio plėtojant fizinio aktyvumo veiklas jų gyvenamojoje vietovėje, o ketvirtis nurodo negaunantys jų poreikius atliepančių fizinio aktyvumo paslaugų iš vietovėje veikiančių sporto klubų bei kitų sporto ir fizinio aktyvumo paslaugų teikėjų (*Eurobarometro tyrimas*). Stebimas skirtingų sektorių fragmentiškumas įgyvendinant fizinį aktyvumą ir sveiką gyvenseną skatinančias priemones, trūksta vieningo šias tarpinstitucines veiklas koordinuojančio mechanizmo. Teritoriniu principu mažai išplėta sporto medicinos paslaugų sistema ir nesukurtas apmokėjimo už sporto medicinos gydytojo teikiamas profilaktines sveikatos patikrinimo paslaugas įvairaus amžiaus gyventojams, dalyvaujantiems fizinio aktyvumo veiklose, mechanizmas, tai kelia riziką intensyviu fiziniu aktyvumu užsiimantiems žmonėms patirti žalą sveikatai. Esama sporto ekonominių rodiklių rinkimo ir analizės sistema neužtikrina pilnaverčio sporto sektoriaus ekonominės reikšmės pagrindimo ir apunkina sportu sukuriama pridėtinės vertės kitiems sektoriams įvertinimą.

4.2. Nepakankamas dėmesys ir sąlygos mokinių fiziniui aktyvumui ugdymo įstaigose.

Neatnaujintas fizinio ugdymo pamokų turinys, nepakankamai užtikrinamas tarpdalykinis fizinio aktyvumo integravimas įgyvendinant formalųjį ugdymą. Mokyklose fiziniui aktyvumui teikiama per mažai dėmesio, fizinė aplinka retai atitinka mokinių judėjimo poreikius, patiriamas sportavimui skirtų erdvių (ypač uždarų)

stygius mokyklose, apsunkinantis kokybišką fizinio ugdymo turinio ir šio dalyko apimčių įgyvendinimą. Saugumo sumetimais fiziškai aktyvi veikla kitose nei sportuoti skirtose mokyklų erdvėse dažnai apsiriboja tik fizinio ugdymo pamokomis, mokiniai retai skatinami atlikti fiziškai aktyvias intervencijas (pertraukėles) pamokų metu.

10,3 proc. ugdymo įstaigų neturi savo sporto salės, 28,6 proc. įstaigų fizinis ugdymas vykdomas bendroje sporto ir aktų salėje, kuri tik iš dalies tinka fiziniam ugdymui, o 19,4 proc. bendrojo ugdymo ir 25 proc. ikimokyklinio ugdymo įstaigų vaikai neaprūpinami reikiamomis priemonėmis (*Valstybinio audito ataskaita*). Vis dar mažai šalies ugdymo įstaigų pasiryžusios skatinti mokinių fizinį aktyvumą pagal europinį modelį, tik 10 proc. Lietuvos mokyklų atitinka Aktyvios mokyklos kriterijus. Trūksta mokslinio bendradarbiavimo vertinant mokinių fizinio pajėgumo rodiklius, bendradarbiavimo tarp mokykloje dirbančio visuomenės sveikatos specialisto, fizinio ugdymo mokytojo ir tėvų teikiant mokiniams konsultacijas dėl fizinio ypatybių įvertinimo ir jų tobulinimo, tobulintina grįžtamojo ryšio technologinė sistema. Silpni gyventojų fizinės saviugdų skatinimo mechanizmai, trūksta fizinio raštingumo iniciatyvų atliepiančių įvairaus amžiaus bei skirtingų socialinių grupių poreikius. Bendrojo ugdymo mokyklose nepakanka specialaus, mokiniams su negalia pritaikyto sportinio inventoriaus, mokyklos sporto infrastruktūra nevisiškai tenkina šių mokinių judėjimo poreikius bei sunkina bendrųjų fizinio ugdymo gebėjimų ugdymą; fizinio ugdymo mokytojams trūksta specialiųjų žinių darbui su negalią turinčiais mokiniais. Mažai skatinamas mokinių aktyvus keliavimas (pėsčiomis, dviračiais, paspirtukais ir pan.) į mokyklą ir iš jos. Trūksta aktyvesnio bendradarbiavimo su mokinių šeimos nariais ir jų įsitraukimo į bendras fizinį aktyvumą skatinančias veiklas mokyklose – tik 10 proc. vyresnių klasių mokinių tėvų įsitraukia į bendras sveikatinimo veiklas mokyklose (*Valstybinio audito ataskaita*⁶).

4.3. Sisteminio valdymo žmogiškųjų išteklių fizinio aktyvumo ir pradinio lygmens sporto („*angl. – grassroots sport*“) srityje trūkumas.

Esama fizinio aktyvumo instruktoriaus kvalifikacijos įgijimo sistema riboja sporto paslaugų sektoriuje dirbančių asmenų skaičiaus augimą, o nesukurta sporto sektoriaus specialistų kvalifikacijos tobulinimo įvairiuose kvalifikaciniuose lygmenyse sistema apsunkina naujų, inovatyvių, mokslu pagrįstų fizinio aktyvumo skatinimo ir sveikatos stiprinimo būdų įgyvendinimą. Veikianti šios srities specialistų rengimo sistema nesuderinta su pažangiu Europos fizinio aktyvumo ir sveikatingumo sektoriaus specialistų rengimo modeliu ir nepilnai atliepia šios srities paslaugas gaunančių tikslinių gyventojų grupių poreikius, o esama sporto specialistų kvalifikacijos tobulinimo bei finansavimo tvarka neskatina sisteminio masinio vaikų įtraukimo į atitinkamos sporto šakos pradinio lygmens sporto pratimus per nevyriausybinės sporto šakų organizacijas. Aukšti kvalifikaciniai reikalavimai asmenims, atliekantiems atitinkamų specialiųjų gebėjimų nereikalaujančias užduotis, neskatina sporto ir sveikatingumo darbuotojų nuoseklios rengimo sistemos taikant pameistrystės principą. Ilgai trunkančios neformaliojo fizinio aktyvumo specialistų rengimo programos aukštesiose mokyklose nepatrauklios dėl didelių finansinių kaštų, nėra šios srities specialistų profesinio rengimo programų pasiūlos, tai riboja jaunų ir motyvuotų specialistų įsiliejimo į sporto ir sveikatingumo paslaugų sektorių galimybes. Jaunų specialistų trūkumas ypač jaučiamas regionuose, kuriuose taip pat stebimas ir kvalifikuotų darbui su neįgaliais asmenimis turinčių sporto specialistų stygius, lemiantis regioninius netolygumus bei neįgalių žmonių socialinės atskirties didėjimą. Nepatraukli įsidarbinimo rinka, sporto ir sveikatingumo specialistų kvalifikacijos tobulinimo sistemos nebuvimas lemia mažėjančią aukštesiose mokyklose parengtų specialistų skaičių: per 2017–2018 m. parengta 18, per 2018–2019 m. – 19, per 2019–2020 m. – 11 fizinio aktyvumo ir sveikos gyvensenos krypties grupės absolventų.

4.4. Žemas Lietuvos gyventojų fizinio aktyvumo lygis.

Lietuvos gyventojai nėra pakankamai fiziškai aktyvūs – 2018 metais daugiau nei pusė Lietuvos gyventojų (51 proc.) nesportavo ir nesimankštino, tuo mūsų šalis 5 procentiniais punktais atsiliko nuo ES šalių vidurkio (*Specialaus sporto ir fizinio aktyvumo Eurobarometro tyrimas*⁸, 2018) (*toliau – Eurobarometro tyrimas*). Reguliariai sportavo ir mankštinosi tik 11 proc. šalies gyventojų, tačiau tokia pati dalis jų per dieną sėdėdami praleisdavo 8 ir daugiau valandų. Remiantis Valstybinio audito ataskaitoje („*Ar užtikrinamas vaikų sveikatos stiprinimas*“, 2019) (*toliau – Valstybinio audito ataskaita*) pateiktais skaičiavimais, Lietuvos gyventojų fizinis neaktyvumas valstybei vidutiniškai kainuoja apie 300 mln. Eur. Ryškūs lyčių skirtumai (merginų – 47 proc., vaikų – 22 proc.) niekada nesportuojančiųjų arba sportuojančiųjų tik retkarčiais jauniausioje, 15–24 m. amžiaus respondentų grupėje, rodo nepakankamo moterų įsitraukimo ir dalyvavimo fizinio aktyvumo veiklose situaciją bei neigiamas moterų

dalyvavimo šiose veiklose tendencijas, o tai savo ruožtu potencialiai lemia riziką dėl nepakankamo motyvacijos aktyviam gyvenimo būdai formavimo bei ugdymo jų šeimose ateityje. Didelis procentas (71 proc.) niekada nesportuojančių arba tai darančių tik retkarčiais abiejų lyčių Lietuvos vyresnių nei 55 m. amžiaus gyventojų atspindi sisteminius nepakankamo šios amžiaus grupės žmonių į(si)traukimo į fizinio aktyvumo paslaugų sektorių trūkumus. Mažai skatinamas gyventojų dalyvavimas į savanoriškas sporto ir fizinio aktyvumo veiklas – tuo užsiima tik 3 proc. šalies žmonių (*Eurobarometro tyrimas*).

Maža dalis Lietuvos mokinių yra pakankamai fiziškai aktyvūs laisvalaikiu: Higienos instituto⁶ 2020 metų duomenys rodo, kad Pasaulio sveikatos organizacijos rekomenduojamą kasdienio judėjimo lygį pasiekia tik apie 14 proc. mokyklinio amžiaus vaikų. Nepakankamai skatinamas mokinių fizinis aktyvumas ugdymo įstaigose: tik pusė Lietuvos ugdymo įstaigų stebi ir užtikrina, kad vaikai kasdieniam fiziniam aktyvumui skirtų ne mažiau kaip 60 min., tokia pati dalis šalies ikimokyklinio ugdymo įstaigų neturi fizinio ugdymo specialisto. Nepakankamas didžiosios Lietuvos mokinių dalies fizinis aktyvumas dėl jų patiriamo didelio akademinio krūvio prisideda ir prie prastesnės mokinių gyvenimo kokybės, didėjančio fizinio ir psichinio nuovargio, pasireiškiančio bloga nuotaika, nerimu, miego sutrikimais, bei turi neigiamą įtaką jų mokymosi pasiekimams. Nepakankamai išnaudojamos sporto kaip prevencinės priemonės taikymo galimybės vaikų ir jaunimo neformaliojo ugdymo metu. Didelės sportavimo paslaugų kainos neužtikrina visų socialinių grupių, ypač vaikų iš nepasiturinčių, socialinę atskirtį patiriančių šeimų bei didesnio vaikų ir jaunimo su negalia įsitraukimo į fizinio aktyvumo priemones. Karantino laikotarpis dar labiau pablogino situaciją: Vilniaus universiteto mokslininkų atliktų tyrimų rezultatai („*Nuotolinis vaikų ugdymas pandemijos dėl COVID-19 metu: grėsmės bei galimybės ekosisteminiu požiūriu*“, <https://www.fsf.vu.lt/naujienos/fakulteto-ivykiai/4064-rekomendacijos-nuotoliniam-vaiku-ugdymui-pandemijos-metu#vaiku-sveikata-pandemijos-metu>) parodė, kad karantino metu žymiai pailgėjo ne tik naudojimas įvairiais informacinių technologijų prietaisais mokymosi tikslais, bet ir laisvalaikiiui bei pramogoms skiriamas laikas prie ekranų. Daugiau nei trečdalis vaikų emocinė būseną ar elgesys pirmojo karantino (2020 m. pavasarį) metu pablogėjo, jie daugiau laiko leido prie ekranų, buvo mažiau fiziškai aktyvūs, mažiau buvo lauke, neturėjo nuoseklios dienvartės ir miego režimo, o jų tėvai jautė didesnę įtampą. Emocinė būseną ar elgesys labiau pablogėjo ir vaikams, kurie iki karantino turėjo emocinių ar elgesio problemų. Nustatyta, kad, ilgėjant bendram ekranų laikui, daugėja vaikų somatinių simptomų (galvos, pilvo, akių ir kitokių skausmų, nuovargio) bei mažėja miego trukmė ir bendra miego kokybė, mažesnis jų fizinis aktyvumas. Remiantis vaikų ir tėvų apklausa, padaugėjo vaikų galvos skausmų, regėjimo sutrikimų ir nutukimo, šie sutrikimai siejosi su ilgesniu prie ekranų praleidžiamu laiku, mažesniu fiziniu aktyvumu, prastesne emocine savijauta. Taip pat nustatytas vaikų nutukimo padidėjimas, kuris siejasi su dažniau patiriamais emociniais, elgesio ir mokymosi sunkumais, todėl viena pagrindinių mokslininkų pateiktųjų rekomendacijų yra tinkamas laiko ir dėmesio skyrimas fiziniam aktyvumui, fiziniams pratimams bei buvimui lauke dienos šviesoje. Vis dar nepakankamai išnaudojamos sporto kaip prevencinės priemonės taikymo galimybės vaikų ir jaunimo neformaliojo ugdymo metu, didelės sportavimo paslaugų kainos neužtikrina visų socialinių grupių, ypač vaikų iš nepasiturinčių, socialinę atskirtį patiriančių šeimų bei didesnio vaikų ir jaunimo su negalia įsitraukimo į fizinio aktyvumo ir kitas veiklas neformaliojo švietimo veiklas. Nepaprastai leidžiamas laisvalaikio laikas, organizuotomis veiklomis neugdomi socialiniai įgūdžiai sudaro prielaidas jaunuoliams ieškoti kitų, dažnai nusikalstamo pobūdžio užsiėmimų: 2018 metais nepilnamečiai sudarė 3,3 proc. visų nuteistųjų Lietuvoje (<https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-statistikos-metrastis/lsm-2019/gyventojai-ir-socialine-statistika/nusikalstamumas-ir-baudziamoji-teisena>); 2020 metų Higienos instituto tyrimo rezultatai parodė, kad per paskutinius metus net 22 proc. mokyklinio amžiaus vaikų vartojo alkoholinius gėrimus, 20 proc. rūkė elektronines cigaretes ar naudojo panašius elektroninius įtaisus, 13 proc. rūkė tabaką, 3,2 proc. vartojo kanapes, o 1,8 proc. – kitus narkotikus.

1 ŠMSM informacija.

2 ŠMSM žemėlapis.

3 ES tarybos išvados dėl trenerių vaidmens visuomenėje 2017-11-22 (14210/17)

4 Tarptautinės konferencijos Nachwuchsforderung (Vokietija 2015m.) medžiaga

5 https://www.vkontrolė.lt/pranesimas_spaudai.aspx?id=25289

6 https://www.hi.lt/uploads/pdf/tyrimai/2020/2020_vaiiku_gyvensenos_rodikliu_suvestine-ataskaita.pdf

7 Valstybės kontrolės ataskaita (2019) Ar užtikrinamas vaikų sveikatos vystymas

8 <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9a69f642f-fc6f-11e8-a96d-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-82747397>